

บทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง
ตำบลดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น

The Role of Community Participation in the Development of Contemporary
Thai Society A Case Study of the Model Community of Ban Dong Bung
Dong Mueang Am Sub-district Khao Suan Kwang District Khon Kaen Province

จิระโสภา สุโพโฮง

Jirasopa Supohong

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

*Corresponding Author Email: JirasopaSupohong7894@hotmail.com

Received: 10 April 2025

Revised: 21 May 2025

Accepted: 24 May

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง ตำบลดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนในชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น จำนวน 30 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจงทั้งหมด แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและแบบสัมภาษณ์มาวิเคราะห์แบบเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง ตำบลดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย 1) มิติด้านเศรษฐกิจชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนบ้านดงบังช่วยสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจผ่านการรวมกลุ่มทำกิจกรรมผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน การใช้ทรัพยากรในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และการปรับตัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งช่วยกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำในชุมชน 2) มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม ประชาชนในชุมชนร่วมมือกันสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาดั้งเดิม ส่งเสริมความสามัคคีและสร้างความรู้สึกร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ช่วยป้องกันการสูญเสียรากเหง้าวัฒนธรรม และส่งเสริมความเข้าใจอันดีในสังคม 3) มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นไปอย่างมีส่วนร่วม โดยการกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม รวมทั้งการรณรงค์ลดปัญหาขยะและมลพิษ ทำให้ชุมชนรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ และเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ 4) มิติด้านการศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านศูนย์การเรียนรู้และกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ทั้งในด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้ประชาชนมีทักษะและความรู้ที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งสนับสนุนการสร้างผู้นำและคนรุ่นใหม่ที่มีความสามารถ และ 5) มิติด้านการบริหารจัดการชุมชน การบริหารชุมชนเน้นความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ผ่านเวทีประชาคมและคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของชุมชน ส่งผลให้การวางแผนและการดำเนินงานตอบโจทย์ความต้องการจริง มีความโปร่งใสและเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้นำกับประชาชน

คำสำคัญ: สังคม, การมีส่วนร่วม, การพัฒนา

Abstract

This research consists purposes were to Role of Community Participation in the Development of Contemporary Thai Society A Case Study of the Model Community of Ban Dong Bung Dong Mueang Am Sub-district Khao Suan Kwang District Khon Kaen Province. The research employs a qualitative approach utilizing interviews as the primary data collection tool. The target group consists of 30 residents from Ban Dong Bang community selected through purposive sampling. The collected data, including relevant documents and interview transcripts are analyzed using content analysis. The research findings reveal that the role of community participation in the development of contemporary Thai society, based on the case study of the model community Ban Dong Bang Dong Muang Aem Sub-district Khao Suan Kwang District Khon Kaen Province consists of the following five dimensions 1) Economic Dimension The participation of community members in Ban Dong Bang strengthens the local economy through collective activities in production and marketing of community products efficient use of local resources and adaptation to the sufficiency economy philosophy. These efforts help distribute income more equitably and reduce economic disparities within the community 2) Social and Cultural Dimension Community members collaborate to preserve and continue local cultural traditions and exchange indigenous knowledge. This cooperation fosters unity and a sense of belonging among members prevents the loss of cultural roots and promotes mutual understanding within society 3) Natural Resources and Environmental Dimension Natural resource management in the community is carried out through participatory processes including setting rules for resource use and environmental restoration. Campaigns to reduce waste and pollution have helped the community maintain ecological balance and improve the quality of life for residents 4) Education and Shared Learning Dimension The community promotes lifelong learning through community learning centers and activities that transmit both traditional knowledge and modern technologies. This enables residents to develop skills and knowledge to adapt to changes and supports the cultivation of capable leaders and a new generation and 5) Community Governance Dimension Community management emphasizes cooperation and participation from all groups through public forums and representative committees. This participatory approach ensures that planning and implementation effectively address real community needs, fosters transparency, and builds trust between leaders and residents.

Keywords: Society, Participation, Development

บทนำ

ในปัจจุบัน สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากการพัฒนาแบบรวมศูนย์ที่เน้นการบริหารจัดการจากส่วนกลาง ไปสู่แนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาในหลายด้านยังขาดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงจากประชาชนในระดับชุมชน ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางโอกาสและคุณภาพชีวิตในหลายพื้นที่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เน้นความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (ประภาส ปันตบแต่ง, 2559)

ในบริบทของการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบันแนวคิด “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ได้กลายมาเป็นหัวใจสำคัญที่ขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่ความร่วมมือจากภาคประชาชนเป็นกลไกหลักในการสร้างความเปลี่ยนแปลงชุมชนบ้านดงบัง อำเภอสวนทอ จังหวัดขอนแก่น ถือเป็นกรณีศึกษาสำคัญของ “ชุมชนต้นแบบ” ที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังของการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การตัดสินใจ หรือการดำเนินงานร่วมกันระหว่างภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน ซึ่งในมิติของเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบังเกิดขึ้นผ่านการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มแปรรูปสินค้าเกษตร กลุ่มทอผ้า และการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การที่ประชาชนร่วมกันคิด ร่วมกันผลิต และร่วมกันบริหารจัดการทำให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนในท้องถิ่น ลดการพึ่งพาจากภายนอกและเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจจากฐานราก ส่วนด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านดงบังยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การฟื้นฟูประเพณีบุญเดือนสิบสอง หรือการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหมให้กับเยาวชน ซึ่งสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมในมิติของการธำรงรักษาอัตลักษณ์และความเป็นชุมชน การเปิดพื้นที่ให้ทุกเพศทุกวัยเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมชุมชน ยังช่วยลดช่องว่างทางวัยและเสริมสร้างความสามัคคีในสังคมท้องถิ่น และในมิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านดงบังแสดงบทบาทเชิงรุกในการดูแลป่าชุมชนและแหล่งน้ำ โดยจัดตั้ง “คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ” ที่มีสมาชิกจากหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมกำหนดกติกา เช่น การห้ามเผาป่า การฟื้นฟูต้นน้ำ และการจัดการขยะชุมชน ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ยึดโยงกับการมีส่วนร่วมจากฐานราก เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและความเข้าใจร่วมต่อกระบวนการพัฒนาเท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างทุนทางสังคม ความไว้วางใจ และความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาวอีกด้วย (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม, 2561) อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในประเทศไทยยังเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ เช่น การขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ การขาดพื้นที่ในการแสดงออกทางความคิด และความไม่ต่อเนื่องของกระบวนการเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำท้องถิ่น ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและความยั่งยืนของการพัฒนาชุมชน กรณีของชุมชนต้นแบบในบางพื้นที่ เช่น ชุมชนที่มีการจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจพอเพียง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม ได้แสดงให้เห็นว่าหากประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง การพัฒนาที่เกิดขึ้นจะมีความยั่งยืนและมีคุณภาพ (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช, 2560) การศึกษาเชิงลึกถึงบทบาทของการมีส่วนร่วมในชุมชนเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อใช้เป็นบทเรียน ขยายผล และประยุกต์ใช้กับบริบทของชุมชนอื่นทั่วประเทศ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษา กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน โดยเลือกกรณีศึกษาชุมชนต้นแบบ คือ ชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงเมืองแอม อำเภอสวนทอ จังหวัดขอนแก่น เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนบ้านดงบังเป็นการพัฒนาแบบ “พึ่งตนเอง” ที่แท้จริง ชุมชนไม่ได้รอความช่วยเหลือจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่ใช้ความรู้ร่วมกัน สร้างความเข้าใจร่วมกัน และแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งถือเป็นต้นแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นของประเทศไทย และเป็นแนวทางการ

พัฒนาสังคมไทยที่เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลางและยั่งยืนในระยะยาว อีกทั้ง เพื่อค้นหาแนวทางที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาอย่างยั่งยืนและมีคุณภาพ อันจะนำไปสู่การสร้างเชื่อมั่นให้กับประชาชนในการนำความรู้ที่ได้รับจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ มาใช้ต่อยอดในการพัฒนาชุมชนของตนให้มีรายได้และศักยภาพในการพึ่งพาตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง ตำบลดงเมืองแอม อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดหนองบัวลำภู

การบททวนวรรณกรรม

การวิจัยนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน เพราะเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีบทบาททั้งในระดับการตัดสินใจและการปฏิบัติจริง ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาไม่ใช่เพียงแค่การดำเนินงานจากบนลงล่างเท่านั้น แต่เป็นการร่วมสร้างร่วมกันระหว่างภาครัฐ ชุมชน และภาคประชาชน การมีส่วนร่วมจึงเป็นการสร้างพลังขับเคลื่อนที่แท้จริงจากฐานราก ซึ่งช่วยให้การพัฒนามีความเหมาะสมกับบริบทและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมยังช่วยเสริมสร้างความโปร่งใสในการบริหารจัดการและเพิ่มความรับผิดชอบของผู้มีอำนาจในการบริหารงาน ทำให้กระบวนการพัฒนามีความสมดุลและตอบโจทย์ปัญหาที่แท้จริงในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนและภาครัฐ ตลอดจน เพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอย่างร่วมมือ ในแง่มุมของสังคมและวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมและส่งเสริมการถ่ายทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์และสร้างความภูมิใจของชุมชน การที่ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งเป็นฐานรากที่สำคัญสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเผชิญกับข้อจำกัดจากความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงข้อมูลและอำนาจ รวมถึงความแตกต่างด้านความรู้และทักษะที่ทำให้บางกลุ่มอาจมีบทบาทน้อยกว่ากลุ่มอื่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจึงต้องเน้นการพัฒนาศักยภาพและสร้างโอกาสให้กับทุกคนได้เข้าร่วมอย่างเท่าเทียมและเต็มที่ เพื่อให้การพัฒนาสังคมมีความครอบคลุมและเป็นธรรมมากขึ้น เช่น โดยสุณีย์ สันธูเดชะ (2550) เน้นย้ำว่า การเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างเวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการพัฒนาแกนนำชุมชน มีบทบาทสำคัญในการผลักดันกระบวนการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังมีส่วนช่วยลดความขัดแย้งภายในชุมชน เสริมสร้างความร่วมมือและเพิ่มความโปร่งใสในกระบวนการพัฒนา ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้สังคมเติบโตอย่างสมดุลและเป็นธรรม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนในชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงเมืองแอม อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดหนองบัวลำภู จำนวน 30 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจงทั้งหมด

2. เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ประเด็นข้อคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ อีกทั้ง

ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบ กลั่นกรอง จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ (1) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านโครงสร้างข้อคำถาม และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระสำคัญ ตลอดจน ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลอง (Try Out) สัมภาษณ์กับกลุ่มทดลองที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาข้อบกพร่อง ข้อแก้ไข ข้อเสนอแนะให้แบบสัมภาษณ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ (Document Research) อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

การศึกษาบทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง ตำบลลงเมืองแอม อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดหนองบัวลำภู

ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง ตำบลลงเมืองแอม อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดหนองบัวลำภู ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลได้ ดังนี้

1. มิติด้านเศรษฐกิจชุมชน

คือ มิตินี้ชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง แสดงให้เห็นถึงบทบาทของการมีส่วนร่วมอย่างเด่นชัดในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก โดยประชาชนในชุมชนได้รวมกลุ่มกันจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ อาทิ กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเกิดขึ้นจากการระดมความคิดเห็น ร่วมวางแผน และตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ให้เกิดมูลค่าเพิ่มอย่างคุ้มค่า นอกจากนี้ ชุมชนบ้านดงบัง ยังน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและบริหารจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การปลูกพืชผสมผสานเพื่อลดต้นทุนและพึ่งพาตนเอง การแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อยืดอายุการเก็บรักษา และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเข้าสู่ตลาดออนไลน์และตลาดท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกกระบวนการนี้ ทำให้เกิดการกระจายรายได้อย่างทั่วถึงในชุมชน และส่งเสริมให้ครัวเรือนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น อีกทั้ง ผลจากการมีส่วนร่วมในมิติด้านเศรษฐกิจนี้ ทำให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้จากภายในและลดการพึ่งพาจากภายนอกได้อย่างเป็นรูปธรรม สมาชิกในชุมชนมีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาทักษะด้านการผลิต การบริหารจัดการ และการตลาด ซึ่งเป็นการเสริมสร้างทุนมนุษย์ควบคู่ไปกับทุนทางเศรษฐกิจ และยังส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านรายได้ ความมั่นคงในชีวิต และความภาคภูมิใจในตนเองและท้องถิ่นของตน

2. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม

คือ มิตินี้สะท้อนให้เห็นถึงพลังของการมีส่วนร่วมในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน โดยประชาชนร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่น เช่น บุญบั้งไฟ บุญเดือนสิบสอง และประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา รวมถึงการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น ลำตัด หมอลำ และการแสดงฟ้อนรำ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง และสร้างความสามัคคีในหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในด้านวัฒนธรรมยังรวมถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้าไหม

แบบดั้งเดิม การทำอาหารพื้นบ้าน และการรักษาด้วยสมุนไพร ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สร้างรายได้ควบคู่ไปด้วย เด็กและเยาวชนได้รับการส่งเสริมให้เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการจัดกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนหรือโรงเรียนวัฒนธรรมชุมชน โดยมีผู้สูงอายุและปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอด และผลที่เกิดขึ้นคือชุมชนมีความเข้มแข็งในเชิงสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและเพื่อนบ้านแน่นแฟ้นมากขึ้น เกิดความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน ในทรัพยากรทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ช่วยลดปัญหาทางสังคม เช่น ความแตกแยก ความรุนแรง หรือการทอดทิ้งผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังเสริมสร้างจิตสำนึกในความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและการเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน

3. มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คือ เป็นอีกหนึ่งด้านที่สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเองอย่างมีจิตสำนึก ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน” และ “คณะกรรมการทรัพยากรธรรมชาติ” เพื่อกำหนดกติกาในการใช้พื้นที่ป่า เช่น ห้ามลักลอบตัดไม้ ห้ามเผาป่า และให้มีการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมด้วยการปลูกไม้ยืนต้น โดยมีกลไกการตรวจสอบร่วมกันภายในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีการบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชนอย่างเป็นระบบ เช่น การขุดลอกหนองน้ำประจำหมู่บ้าน การสร้างฝายชะลอน้ำ และการวางระบบประปาหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน ออกแรงงาน ไปจนถึงการบำรุงรักษา ขณะเดียวกัน ยังมีการส่งเสริมการจัดการขยะอย่างยั่งยืนผ่านกิจกรรม “ธนาคารขยะรีไซเคิล” และการรณรงค์ลดการใช้ถุงพลาสติก ซึ่งสร้างความตระหนักรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมในระดับครัวเรือนและโรงเรียน ซึ่งผลจากการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในด้านสิ่งแวดล้อมทำให้ชุมชนสามารถรักษาทรัพยากรที่สำคัญไว้ได้อย่างยั่งยืน ทั้งยังเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ ช่วยลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมหรือไฟป่า อีกทั้งยังส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในระยะยาว สะท้อนถึงการพัฒนาท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนและมีความรับผิดชอบต่อร่วมกัน

4. มิติด้านการศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน

คือ ประชาชนในการร่วมสร้าง “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” โดยมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้าไหม การแปรรูปสมุนไพร การเกษตรอินทรีย์ และองค์ความรู้สมัยใหม่ เช่น การตลาดออนไลน์ การบัญชีครัวเรือน หรือการผลิตพลังงานทางเลือก ชาวบ้านทุกวัยสามารถเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันโดยไม่จำกัดเพศหรืออายุ ซึ่งการมีส่วนร่วมยังปรากฏผ่านความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก เช่น โรงเรียนในท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมหาวิทยาลัยที่เข้ามาหนุนเสริมองค์ความรู้และจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ เช่น โครงการฝึกอบรมอาชีพ การเรียนรู้แบบบูรณาการกับธรรมชาติ และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้ชุมชนมีโอกาสดำเนินการทดลองและพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของตน ผลจากการส่งเสริมการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ดียิ่งขึ้น มีผู้นำท้องถิ่นรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพ และเกิดการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่นอย่างไม่ขาดตอน อีกทั้ง ยังสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

5. มิติด้านการบริหารจัดการชุมชน

คือ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน โดยมีการจัดตั้งกลไกการบริหารที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้ามามีบทบาท เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มสตรี ซึ่งร่วมกันวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินกิจกรรมตามแผนพัฒนาหมู่บ้านที่สอดคล้องกับบริบทและปัญหาของพื้นที่จริง การจัดเวทีประชาคมเป็นอีกกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและร่วมกำหนดนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น

ด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลัก “การพัฒนาจากล่างขึ้นบน” ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นประชาธิปไตยระดับฐานราก ชาวบ้านมีส่วนร่วมตั้งแต่การเสนอปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ ไปจนถึงการเลือกแนวทางแก้ไข ส่งผลให้เกิดความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และประชาชนเกิดความไว้วางใจในผู้นำชุมชน อีกทั้ง ผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วมในด้านการบริหารจัดการชุมชน ทำให้เกิดการ บริหารงานที่มีประสิทธิภาพ มีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และตอบสนองต่อความต้องการของคนในพื้นที่อย่างแท้จริง อีกทั้ง ยังช่วยสร้างผู้นำท้องถิ่นที่มีวิสัยทัศน์และยึดหลักธรรมาภิบาล ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีบทบาททั้งในฐานะ “ผู้รับบริการ” และ “ผู้กำหนดทิศทาง” ร่วมกันพัฒนาให้ชุมชนเป็นพื้นที่แห่งการอยู่ร่วมกันอย่างมั่นคงและยั่งยืน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

เพื่อศึกษาบทบาทของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทยยุคปัจจุบัน กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านดงบัง ตำบลลง เมืองแอม อำเภอสวนแก้ว จังหวัดขอนแก่น พบว่า ประกอบด้วย 1) มิติด้านเศรษฐกิจชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกใน ชุมชนบ้านดงบังช่วยสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจผ่านการรวมกลุ่มทำกิจกรรมผลิตและจำหน่ายสินค้าชุมชน การใช้ทรัพยากร ในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และการปรับตัวตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งช่วยกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำในชุมชน 2) มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม ประชาชนในชุมชนร่วมมือกันสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาดั้งเดิม ส่งเสริมความสามัคคีและสร้างความรู้สึกร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ช่วยป้องกันการสูญเสียรากเหง้าวัฒนธรรม และส่งเสริม ความเข้าใจอันดีในสังคม 3) มิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นไปอย่างมีส่วนร่วม โดยการกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม รวมทั้งการรณรงค์ลดปัญหาขยะและมลพิษ ทำให้ชุมชนรักษา ความสมดุลของระบบนิเวศ และเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ 4) มิติด้านการศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกัน ชุมชนส่งเสริมการ เรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านศูนย์การเรียนรู้และกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ทั้งในด้านภูมิปัญญาพื้นบ้านและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ทำให้ ประชาชนมีทักษะและความรู้ที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งสนับสนุนการสร้างผู้นำและคนรุ่นใหม่ที่มีความสามารถ และ 5) มิติด้านการบริหารจัดการชุมชน การบริหารชุมชนเน้นความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ผ่านเวทีประชาคม และคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของชุมชน ส่งผลให้การวางแผนและการดำเนินงานตอบโจทย์ความต้องการจริง มีความโปร่งใส และเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้นำกับประชาชน สอดคล้องกับประภาส ปันตบแต่ง (2559) ที่เสนอว่าการพัฒนาท้องถิ่นที่ ยั่งยืนควรเกิดจาก “ภายใน” โดยประชาชนในพื้นที่ต้องมีบทบาทอย่างจริงจัง มิใช่เป็นเพียงผู้รอรับความช่วยเหลือจากภายนอก นอกจากนี้ยังพบว่าผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงจูงใจและประสานประโยชน์ร่วมของคนในพื้นที่ ผู้นำที่มีคุณลักษณะ เปิดกว้าง รับฟัง และสามารถประสานงานกับหน่วยงานภายนอกได้ดี จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือที่กว้างขวางขึ้นในชุมชน และ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2561) ที่ชี้ว่า “พลังพลเมือง” จะเกิดขึ้นได้เมื่อชุมชนมีทุนทางสังคมเป็นฐานการจัดการตนเอง เป็นการ พัฒนาที่ขับเคลื่อนจากฐานรากสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ยังมีอุปสรรคบางประการที่ขัดขวางการมีส่วนร่วม เช่น การเปลี่ยนแปลงของนโยบายรัฐที่ขาดความต่อเนื่อง ความไม่เข้าใจบทบาทของประชาชนในบางพื้นที่ รวมถึงการขาดการ สนับสนุนอย่างจริงจังจากหน่วยงานราชการ ซึ่งส่งผลให้ประชาชนบางส่วนรู้สึกว่าการพัฒนาตนเองไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ ตลอดจน การค้นพบนี้สอดคล้องกับปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ (2558) ที่ชี้ให้เห็นว่า แม้จะมีนโยบายกระจายอำนาจ แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีอุปสรรค จากโครงสร้างอำนาจรวมศูนย์ที่ยังรากลึก ในภาพรวม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า “การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม” ไม่ใช่เพียงกลยุทธ์ทาง นโยบาย แต่คือกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือ ความเชื่อมั่น และการสื่อสารอย่างสม่ำเสมอระหว่างทุกภาคส่วน ทั้ง

ประชาชน ผู้นำท้องถิ่น และหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่สังคมไทยต้องเผชิญกับความท้าทายหลากหลาย การฟื้นฟูพลังของชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมจึงถือเป็นหนทางสำคัญในการสร้างสังคมที่ยั่งยืน เป็นธรรม และไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2564) และยังสอดคล้องกับชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ (2560) ที่กล่าวว่า “การพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ต้องเริ่มจากผู้นำที่มีใจบริการและสามารถสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนรอบตัวได้” ทั้งนี้ ผู้นำยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดข้อมูลและประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาคีเครือข่าย ในแง่ของปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม พบว่า “ทุนทางสังคม” คือหัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์แน่นแฟ้นของสมาชิก หรือค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนสามารถรวมพลังกันเพื่อผลักดันกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อค้นพบ หรือองค์ความรู้ใหม่

การวิจัยนี้ ได้ข้อค้นพบสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงกระบวนการทางเทคนิคในการระดมความคิดเห็น หรือการมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมเท่านั้น แต่เป็น “กระบวนการทัศน์” ใหม่ในการพัฒนา ที่เปลี่ยนบทบาทของชุมชนจากผู้รับ เป็นผู้ร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นคือ การพัฒนาอย่างแท้จริงต้องเริ่มจากภายในชุมชน ผ่านการสร้าง ความไว้วางใจ เสริมพลังให้ชุมชนสามารถคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจด้วยตนเองได้ ซึ่งสิ่งนี้ไม่เพียงทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในระยะสั้น แต่ยังวางรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว โดยชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและต่อรองกับภาคส่วนอื่น ๆ ได้อย่างมีศักดิ์ศรี และเท่าเทียมในสังคม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 ควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการออกแบบนโยบายหรือกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะการสร้าง “เวทีประชาคม” และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมบทบาทของประชาชนในฐานะ “เจ้าของแผนพัฒนา”

1.2 ควรนำแนวทางการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในชุมชนต้นแบบไปปรับใช้กับชุมชนอื่น ๆ โดยคำนึงถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และทุนทางสังคมของแต่ละพื้นที่ เพื่อขยายผลสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในวงกว้าง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาการมีส่วนร่วมในชุมชนที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งในเขตเมือง ชานเมือง และพื้นที่ชายขอบ เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคในการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมในแต่ละบริบท

2.2 ควรขยายขอบเขตการวิจัยให้ครอบคลุมการประเมินผลกระทบของการมีส่วนร่วมต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในระยะยาว เพื่อให้เกิดข้อเสนอเชิงนโยบายที่มีความชัดเจนและมีหลักฐานเชิงประจักษ์รองรับมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. (2560). *บทเรียนจากชุมชนต้นแบบ: การพัฒนาที่ยั่งยืนจากฐานราก*. เชียงใหม่: ศูนย์พัฒนาองค์ความรู้เพื่อชุมชน.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2559). *การมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์. (2558). *การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2561). *พลังพลเมือง: แนวคิดและประสบการณ์การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สุณี ไชยรส. (2562). *การพัฒนาประชาสังคมและการมีส่วนร่วมของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2564). *รายงานสภาพสังคมไทยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.